

КУЛЬЧІЙ О. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
(Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»)

УДК 347.45/.47

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ОBOB'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АВТОВЛАСНИКІВ

У статті проаналізовано правове регулювання договірних відносин обов'язкового страхування відповідальності автовласників і запропоновано напрями підвищення ефективності правового регулювання цих відносин.

Ключові слова: *правове регулювання, договірні відносини, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.*

В статье проведен анализ правового регулирования договорных отношений обязательного страхования ответственности автовладельцев и предложены направления повышения эффективности правового регулирования данных отношений.

Ключевые слова: *правовое регулирование, договорные отношения, обязательное страхование гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств.*

In the article the legal regulation of contractual relations of compulsory liability insurance of vehicle owners is considered, suggested ways to improve the efficiency of the legal regulation of such contractual relations.

Key words: *legal regulation, contractual relations, compulsory insurance of civil liability of vehicle owners.*

Вступ. Правове регулювання договірних відносин обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (далі – ОСЦПВВНТЗ) є невід'ємною умовою їхнього подальшого розвитку. Взаємозв'язки між сторонами договору суттєво впливають на сучасний стан страхового ринку. У зв'язку з недосконалістю регулювання відносин, що виникають у сфері обов'язкового страхування відповідальності автовласників, постає питання щодо поняття ефективності правового регулювання, адже саме вона є головним показником рівня розвитку останнього.

Страхування цивільної відповідальності є об'єктом спеціальних досліджень сучасних українських і зарубіжних дослідників – П. Голуба, Н. Копилкової, О. Красільникової, К. Маслової, Л. Мельникової, В. Никифорака, О. Посох, Т. Рассолової, О. Файер та інших. У вітчизняній юридичній літературі рівень уваги до ОСЦПВВНТЗ не відповідає її ролі, значенню й перспективам розвитку. Практично немає комплексних теоретичних праць щодо правового регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ. Відсутність надійного механізму забезпечення інтересів учасників згаданих договірних відносин указує на неефективність їхнього правового регулювання, що свідчить про необхідність подальших теоретичних студій у цій сфері. Усе вищевказане свідчить про актуальність і важливість дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз правового регулювання договірних відносин обов'язкового страхування відповідальності автовласників і напрацювання пропозицій щодо підвищення ефективності правового регулювання цих відносин.

Результати дослідження. На сьогодні проблема підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин, що становлять предмет цивільного права, наголошує Н. Кузнецова, видається актуальною вже не лише цивілістам і правникам загалом, а й значно ширшому колу інтересантів. Вельми часто її актуальність випробовують на собі й пересічні громадяни [4, с. 3].

Ефективність правового регулювання відомий російський правознавець А. Малько визначає як співвідношення між результатом правового регулювання й метою, що стоїть перед ним [7, с. 732].

Українська дослідниця О. Мельник пропонує подібну, але більш деталізовану дефініцію. На її переконання, ефективність правового регулювання є результативною характеристикою його дії, що свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми [3, с. 13].

На думку сучасної російської дослідниці А. Абрамової, ефективність правового регулювання – це оцінна категорія, за допомогою якої визначається рівень функціональності механізму правового регулювання в динамічному стані [1, с. 9].

Отже, головним критерієм ефективності, на нашу думку, є здатність системи права та її елементів (зокрема й інститутів) виконувати покладені на них функції. Додаткові ознаки можуть бути спрямовані на визначення того, як указані функції мають виконуватися.

Однак значно більше практичне значення, на нашу думку, має визначення не ознак, а чинників, що безпосередньо впливають на ефективність правового регулювання суспільних відносин. Адже їх урахування надасть можливість удосконалити правове регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ. Хоча навіть із наведених визначень можна зробити перший висновок – задля здійснення ефективного правового регулювання необхідна чітка постановка мети такого регулювання, якій буде приділено увагу нижче.

Кожен із згаданих науковців, окрім поняття ефективності правового регулювання, пропонував і бачення чинників, що її визначають. О. Малько надав три шляхи підвищення ефективності регулювання суспільних відносин: 1) удосконалення правотворчості; 2) удосконалення правозастосовної діяльності; 3) підвищення рівня правової культури суб'єктів права [7, с. 732].

Упорядкованість процесу правового регулювання також прямо впливає на швидкість реалізації прав учасників договірних правовідносин ОСЦПВВНТЗ. На нашу думку, з метою покращення рівня упорядкованості в Цивільному процесуальному кодексі України потрібно передбачити статтю, що передбачатиме особливості розгляду цивільних позовів про відшкодування шкоди, заподіяної унаслідок дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП). Зокрема, треба передбачити обов'язкове залучення страхової компанії (далі – СК) третьою особою на стороні відповідача (чи співвідповідачем), якщо відповідальність останнього на момент скоєння ДТП була застрахована.

Заслуговує на увагу ситуація, коли страхувальник згоден із вимогами потерпілої особи, готовий відшкодувати шкоду добровільно. Однак якщо він це зробить – фактично позбавляється страхового захисту, оскільки, з точки зору страховика, сприяє настанню страхового випадку. Такі дії страхувальником можуть бути вчинені лише за погодженням із СК. На нашу думку, з метою стимулювання страховика до компромісу судові витрати в разі програшу справи в суді варто покласти на нього в повному обсязі (за винятком витрат страхувальника на юридичну допомогу).

Гнучкість механізму правового регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ, як нам видається, тісно пов'язана з поєднанням у такому регулюванні засобів нормативного й індивідуального регулювання. Саме останнім належить найвизначніша роль у забезпеченні цього критерію ефективності. Варто визнати, що роль індивідуальних засобів регулювання у ОСЦПВВНТЗ на сьогодні є мінімальною і потребує посилення.

Значення договорів у галузі цивільного права, зазначає відомий російський правознавець С. Алексеев, полягає не тільки в тому, що вони поширюють норми об'єктивного права на сторони договору, а й у тому, що суб'єкти на основі юридичних норм через договір у тих чи інших межах своєю єдиною волею регламентують зміст взаємних прав і обов'язків. Значення договірних актів в індивідуальному піднормативному регламентуванні («автоном-

ному» регулюванні) виражає суттєву особливість методу цивільного права [2, с. 49]. Найбільш актуальними положеннями договору ОСЦПВВНТЗ, що потребують індивідуального регулювання, на нашу думку, є термін його дії, розмір страхової суми, відсоток цього ліміту, відведений на покриття моральної шкоди, та система коригувальних коефіцієнтів до страхового платежу. Водночас потрібно зауважити, що питання співвідношення нормативного й індивідуального регулювання договірних відносин з моменту прийняття Цивільного кодексу України вважається одним із найбільш складних методологічних проблем вітчизняної цивілістичної науки [5, с. 235]. Наприклад, у Великобританії законодавець визначає лише мінімальні параметри відповідальності, надаючи сторонам можливість вільно додавати в договір положення, що не суперечать цілям закону. Такі договори передбачають мінімальне відшкодування, якщо інше не вказане договором [6, с. 81–82].

Однією із центральних постатей цивільних правовідносин із приводу ОСЦПВВНТЗ є потерпіла особа, адже саме для забезпечення її права на отримання відшкодування шкоди здійснюється укладення договорів ОСЦПВВНТЗ. Головним правом цієї категорії осіб, яке визначає статус постраждалої особи як третьої особи, у конструкції договору на користь третіх осіб є право самостійної вимоги до боржника, яким у досліджуваних правовідносинах є страховик. За відсутності такого права була б реалізована дещо інша правова конструкція договору. Так, ознайомлення із правилами добровільного страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів кількох страхових компаній дає підстави стверджувати, що в них іноді реалізована інша правова конструкція – договір із виконанням третій особі. Головною відмінністю такого договору є відсутність у третьої особи права самостійної вимоги до СК. Таким правом у більшості досліджених випадків наділений лише страхувальник.

Тож договір ОСЦПВВНТЗ є цікавим прикладом утілення правової конструкції договору на користь третіх осіб, яка залишається в Україні відносно малодослідженою й потребує вдосконалення правового регулювання. Правове регулювання здійснюється переважно через механізм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, саме цим воно відрізняється від будь-якого іншого нормативного регулювання. Указані права та обов'язки, кореспондуючи один одному в межах певного правовідношення, і становлять його юридичний зміст.

Відповідно, для з'ясування юридичного змісту договірних правовідносин, що виникають у процесі здійснення ОСЦПВВНТЗ, необхідно дослідити права та обов'язки всіх учасників досліджуваних правовідносин і насамперед права та обов'язки страхувальника. Їх закріплено як загальними нормативно-правовими актами, що регулюють правовідносини щодо страхування та договірні правовідносини загалом, так і спеціальними актами.

Головними принципами вдосконалення Закону України «Про ОСЦПВВНТЗ» мають стати такі: комплексний характер змін, дотримання балансу між захистом прав та інтересів страхувальників і забезпеченням платоспроможності страховиків, які здійснюють цей вид страхування, зокрема недопущення випадків страхового шахрайства, недопустимість обмеження договірної свободи щодо визначення змісту договору ОСЦПВВНТЗ. У протилежному випадку існує загроза втрати досліджуваним видом страхування цивільно-правового характеру.

Поглиблюючи вплив договору в правовому регулюванні відносин ОСЦПВВНТЗ, потрібно приділити увагу системі коефіцієнтів, що є ефективним засобом індивідуального регулювання із застосуванням заохочень.

Застосування у правовому регулюванні заохочень на протигагу обмеженням є одним із основних засобів підвищення його ефективності. Заохочення кваліфікують як форму й міру юридичного схвалення добровільної поведінки, унаслідок чого суб'єкт отримує винагороду, для нього настають сприятливі наслідки [4, с. 11]. Заохочення спрямоване на підвищення в суб'єкта інтересу до позитивної з погляду регульованих відносин поведінки й отримання матеріального та морального схвалення з боку суспільства.

Однією із найбільш гострих проблем ОСЦПВВНТЗ є правопорушення, до вчинення яких можуть вдаватися всі учасники договірних відносин і їхні представники. Дієвим заходом для перешкоджання таким неправомірним виявам може стати використання норми, за допомогою якої здійснюється цивільно-правове регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ (передусім умови договору), і вживання заходів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості й правової культури водіїв (унесення змін до програм підготовки

водіїв, обладнання ТЗ технічними засобами, призначеними для фіксації стилю керування ТЗ, контролю додержання умов договору, у т. ч. відеореєстраторами).

До них варто зарахувати посилення договірної відповідальності за вчинення страхових правопорушень, причому не лише з боку страхувальника, а й з боку страховика, запровадження суттєво понижуючих рівень страхових премій коефіцієнтів до базового страхового платежу на тлі його підвищення в разі обладнання страхувальниками своїх ТЗ спеціальними технічними пристроями, що дадуть змогу здійснювати контроль за дотриманням умов страхування, установлювати обставини настання страхових випадків.

Висновки. Отже, головним критерієм якості правового регулювання суспільних відносин є його ефективність. Для здійснення ефективного правового регулювання необхідна чітка постановка мети й завдань, зумовлених потребами та проблемами системи страхування в Україні. Ефективність правового регулювання забезпечують різноманітні чинники, проаналізовані дослідниками як на теренах України, так і за кордоном. Між авторами різних концепцій наявні суперечності в баченні критеріїв ефективності: вони по-різному визначаються, мають неоднаковий рівень деталізації.

Відсутність радикальних перетворень, готовність законодавця реагувати на запити страхового співтовариства та страхувальників, про що свідчать неодноразові зміни до Закону й підзаконних нормативних актів, дають змогу зробити висновок, що регулювання ОСЦПВВНТЗ характеризується стійкістю й водночас мобільністю.

Гнучкість механізму правового регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ, на нашу думку, тісно пов'язана з поєднанням у такому регулюванні засобів нормативного та індивідуального регулювання. Найбільш актуальним положенням договору ОСЦПВВНТЗ, що потребує індивідуального регулювання, є термін його дії, розмір страхової суми, відсоток цього ліміту, відведений на покриття моральної шкоди, і система коригувальних коефіцієнтів до страхового платежу.

З метою розширення використання заохочень у правовому регулюванні договірних відносин ОСЦПВВНТЗ доцільно прагнути до запровадження вищого розміру базового страхового тарифу, при цьому збільшивши кількість понижуючих страхових коефіцієнтів. Потрібно приділити належну увагу порядку їх використання, адже нерідко бажання отримати нижчий страховий тариф або уникнути його підвищення спонукає страхувальників до вчинення правопорушень, надання неправдивої інформації страховикам.

Список використаних джерел:

1. Абрамова А.А. Эффективность механизма правового регулирования : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А.А. Абрамова. – Красноярск, 2006. – 206 с.
2. Алексеев С.С. Односторонние сделки в механизме гражданского регулирования / С.С. Алексеев // Сборник ученых трудов / Свердлов. юрид. ин-т. – Свердловск : [б. и.], 1964–1970. – Вып. 13 : Теоретические проблемы гражданского права / науч. ред.: С.С. Алексеев, О.А. Красавчиков]. – 1970. – С. 45–62.
3. Кузнецова Н.С. Гражданское право и гражданское законодательство Украины: пути развития и дальнейшего совершенствования / Н.С. Кузнецова // Актуальні проблеми цивільного права : збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 13–14 травня 2011 року / відповідальн. за вип. Р.О. Стефанчук. – Х. : [Б. в.], 2011. – С. 3–5.
4. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.М. Мельник ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2004. – 18 с.
5. Панов М. Міжнародна наукова конференція «Методологічні проблеми правової науки» / М. Панов, О. Петришин // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 1 (32). – С. 226–246.
6. Райян А. Страхование гражданской ответственности по законодательству Иордании и Египта : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А. Райян. – М., 2007. – 147 с.
7. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 776 с.

